

ابعاد جهت‌گیری مذهبی

و مرزهای ارتباطی خانواده: یک همبستگی بنیادی

احمدرضا کیانی* / کیومرث فرحبخش** / مسعود اسدی*** / اصغر شیرعلی پور****

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه ابعاد جهت‌گیری مذهبی با مرزهای ارتباطی خانواده صورت گرفته است. جامعه آماری این پژوهش را کلیه خانواده‌های ساکن در شهرستان نکا تشکیل می‌دهند. گروه نمونه شامل ۱۰۰ زوج بود که به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای تصادفی انتخاب شدند. ابزار پژوهش پرسشنامه «ابعاد جهت‌گیری مذهبی، بهرامی احسان ۱۳۸۱» و پرسشنامه محقق ساخته «مرزهای ارتباطی خانواده» بودند. ضریب پایایی پرسشنامه ابعاد جهت‌گیری بین ۰/۹۱ و ۰/۸۵ گزارش شده است و ضریب پایایی پرسشنامه مرزهای ارتباطی خانواده ۰/۶۷ به دست آمد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل چندمتغیری همبستگی بنیادی استفاده شد. نتایج نخستین همبستگی بنیادی نشان داد که با افزایش مذهب‌گرایی و ارزنده‌سازی و کاهش سازمان نیافتگی، تنیدگی مرزهای بیرون خانواده و مرزهای بهنجار درون خانواده کاهش می‌یابند. همچنین نتایج دومین همبستگی بنیادی نشان داد که با افزایش مذهب‌گرایی و ارزنده‌سازی مذهبی، تنیدگی مرزهای درون و بیرون خانواده، گسستگی مرزهای درون خانواده و مرزهای بهنجار درون خانواده کاهش می‌یابند. کلید واژه‌ها: جهت‌گیری مذهبی، مرزهای ارتباطی، خانواده.

* دانشجوی دکتری مشاوره خانواده، دانشگاه اصفهان. دریافت: ۸۹/۶/۵ - پذیرش: ۸۹/۹/۱۴
Ahmadreza_kiani@yahoo.com

** دکتری مشاوره، عضو هیات علمی دانشگاه علامه طباطبایی

*** کارشناس ارشد مشاوره خانواده، دانشگاه تربیت معلم تهران

**** کارشناس ارشد تحقیقات آموزشی، دانشگاه تربیت معلم تهران

مقدمه

خانواده چیزی بیش از مجموعه افرادی است که در یک فضای مادی و روانی خاص به سر می‌برند. خانواده یک نظام اجتماعی و طبیعی است که مجموعه‌ای قواعد و اصول را ابداع، و برای اعضای خود نقش‌های متنوعی تعیین می‌کند.^۱ خانواده درمانی ساختاری فرض می‌کند که خانواده‌ها یک الگوی ارتباطی قابل ملاحظه با دیگران دارند و از این رو، می‌توان تعامل خرده سیستمی متفاوتی از قبیل زیرمجموعه والدینی، زیرمجموعه برادر - خواهری را مشاهده کرد.^۲ خرده سیستم‌ها، زیرمجموعه‌های درون‌الگوی بزرگ‌تر خانواده‌اند که هر یک نقش خاص خود را دارند که باید انجام دهند. مرزهای قابل تعریفی بین این زیرمجموعه‌ها وجود دارد که باید مورد توجه قرار گیرد.^۳ از دیدگاه خانواده درمانی ساختاری که بر نظریه سیستم‌ها مبتنی است، مرزها خطوط نامرئی هستند که افراد یا زیرمنظومه‌ها را از نظر روانی از هم جدا می‌کنند^۴ و به تشکیل زیرسیستم‌های خانواده می‌انجامند.^۵ مرزهای درون خانواده از لحاظ انعطاف‌پذیری یا نفوذپذیری با یکدیگر تفاوت دارند، و میزان دسترسی به هر خرده‌نظام، ماهیت و فراوانی ارتباط و تماس میان اعضای خانواده را تعیین می‌کند. نوع مرزها در روابط بین اعضای خانواده تأثیر دارند.^۶

بر طبق دیدگاه خانواده درمانی ساختاری، مرزها می‌توانند، گسسته، درهم تنیده و بهنجار باشند. در مرزهای گسسته یا خشک، ساختار سالم، نظم یا قدرت دیده نمی‌شود، و پیوند بین اعضای خانواده ضعیف است.^۷ اعضای خانواده‌های با مرز گسسته، ممکن است مستقلانه عمل کنند، اما گرفتار یک احساس استقلال مسخ شده‌اند و از فقدان حس وفاداری و تعلق و قابلیت بهم وابستگی و طلب حمایت مورد نیاز رنج می‌برند.^۸ در این خانواده‌ها روابط بین افراد بسیار خشک و سخت است و رفتارهای اعضا روی هم تأثیر کمی دارد.^۹ مرزهای درهم تنیده به شدت گنگ و نامتمایزند. بنابراین به سادگی از سوی سایر اعضای خانواده مورد تجاوز قرار می‌گیرند و مرزهای هر خرده‌نظام در خانواده‌های به هم تنیده، در حدی ناچیز تفکیک شده است و به سادگی می‌توان از آن عبور کرد.^{۱۰} رفتار یک عضو خانواده بی‌درنگ روی دیگران اثر می‌گذارد، و استرس یکی از افراد شدیداً از مرزها عبور می‌کند و به سرعت در سایر زیر منظومه‌ها منعکس می‌شود.^{۱۱} در مرزهای بهنجار یا واضح، هریک از خرده‌نظام‌ها در عین اینکه مستقل از هم عمل می‌کنند، با هم متحدند. اعضای هر خرده‌نظام در عملکرد خرده‌نظام دیگر مداخله نمی‌کنند و سلسله

مراتب قدرت در خانواده برقرار می‌باشد^{۱۲}. یکی از عوامل مؤثر در تعیین نوع مرزهای درون خانواده، مذهب و جهت‌گیری مذهبی است.

مذهب سیستم سازمان‌یافته‌ای از باورها شامل مشارکت، سنت، ارزش‌های اخلاقی، رسومات، مشارکت در یک جامعه دینی برای اعتقاد راسخ‌تر به خدا یا یک قدرت برتر است^{۱۳}. جهت‌گیری مذهبی به منزله مرجعیت بخشیدن به ساختار روابط و مناسبات انسان در تمام ابعاد آن، در پرتو رابطه انسان با خدا تعریف شده است^{۱۴}. باورهای مذهبی شیوه‌های مؤثری برای مقابله با مصائب، تجارب دردناک و نشانه‌های بیماری است و همچنین در زمان مشکلات و ناراحتی‌ها بر چگونگی روابط انسانی اثر می‌گذارد^{۱۵}. باورهای مذهبی اعضای یک خانواده می‌تواند بر شیوه ارتباط آنها با یکدیگر و حفظ جایگاه و مرزهایی که بین اعضای خانواده وجود دارد، تأثیر زیادی داشته باشد^{۱۶}.

بین مذهب و خانواده رابطه‌ای دوطرفه وجود دارد؛ اعمال و عقاید مذهبی می‌توانند نیروی تازه‌ای به خانواده و اعضای آن ببخشند و به ترتیب مشارکتشان را در تجارب معنوی بیشتر و ایمان اعضا را قوی‌تر کنند. به علاوه، اعمال و باورهای مذهبی ناگوار و ناراحت‌کننده می‌تواند به خانواده و اعضایش و روابط آنها آسیب وارد کند^{۱۷}. تحقیقات نشان داده است که مذهب در چگونگی روابط بین اعضای خانواده تأثیر دارد و جهت‌گیری مذهبی تا حد زیادی تعیین‌کننده نوع روابط بین اعضای خانواده است^{۱۸} و به عنوان بخش مکمل و یکپارچه یک ازدواج تلقی می‌گردد^{۱۹}. برای مثال در پژوهش اروین (۲۰۰۸) مشخص گردید که مذهب همبستگی معناداری با روابط اعضا در خانواده دارد. تحقیقاتی که آثار اعمال و باورهای مذهبی و درگیری جمعی را روی عملکرد خانواده، شیوه‌های والدینی، پویایی‌های خانواده و پیوندهای بین نسلی بررسی می‌کنند، در حال افزایش است. محققان پی‌برده‌اند که حوزه وسیعی از سنت‌های دینی مطابق با خانواده‌های معاصر است^{۲۰}. با این حال پژوهشی که به طور مستقیم نقش مذهب و جهت‌گیری مذهبی را در نوع و شکل‌گیری مرزهای خانواده در کانون بررسی قرار داده باشد، یافت نشد. با توجه به اینکه جامعه ایران جامعه‌ای مذهبی شناخته می‌شود و از آنجا که مذهب و ابعاد جهت‌گیری مذهبی در روابط بین اعضای خانواده نقش مهمی را ایفا می‌کنند، پرداختن به نقش مذهب در روابط خانوادگی ضروری به نظر می‌رسد. بنابراین، هدف پژوهش حاضر، بررسی رابطه

ابعاد جهت‌گیری مذهبی با مرزهای ارتباطی خانواده است. بر این اساس پرسش‌های پژوهش حاضر عبارت‌اند از: ۱- آیا بین مؤلفه‌های جهت‌گیری مذهبی (مذهب‌گرایی، سازمان نیافتگی، ارزنده‌سازی و کامجویی) و مؤلفه‌های مرزهای ارتباطی خانواده (تئیدگی مرزهای بیرون از خانواده، تئیدگی مرزهای درون خانواده، گسستگی بیرون خانواده، گسستگی مرزهای درون خانواده، بهنجاری بیرون خانواده و بهنجاری مرزهای درون خانواده) رابطه وجود دارد؟ ۲. هریک از مؤلفه‌های جهت‌گیری مذهبی به چه میزان مؤلفه‌های مرزهای ارتباطی خانواده را تبیین می‌کنند؟

روش‌شناسی پژوهش

جامعه آماری، نمونه و روش نمونه‌گیری

پژوهش حاضر در چارچوب یک طرح غیر آزمایشی، از نوع همبستگی انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش کلیه خانواده‌های ساکن در شهرستان نکاست؛ خانواده‌هایی که بین والدین آنها بین ۲۵ تا ۵۰ ساله و دارای فرزند بودند. نمونه مورد نظر شامل ۱۰۰ خانواده بود که به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای تصادفی انتخاب شدند و مورد آزمون قرار گرفتند. روش نمونه‌گیری بدین شکل بود که با مراجعه به شهرداری نکا و تهیه نقشه خیابان‌ها، هر خیابان به عنوان یک خوشه در نظر گرفته شد. سپس از هر خوشه ۵ خوشه به صورت تصادفی انتخاب شد و از هر خوشه ۲۰ خانواده که ویژگی مورد نظر را دارا بودند، انتخاب شدند. بدین ترتیب از بین خوشه‌ها ۱۰۰ خانواده انتخاب شدند و به پرسشنامه‌های مربوط به پژوهش پاسخ دادند. گفتنی است که پیش از تکمیل پرسشنامه‌های مورد نظر توسط آزمودنی‌ها، پژوهشگران توضیحاتی در زمینه هدف پژوهش و شیوه تکمیل مقیاس‌های به کار برده شده برای آزمودنی‌ها ارائه کردند. برای بررسی داده‌ها از میانگین، انحراف معیار، همبستگی پیرسون و همبستگی بنیادی با استفاده از نرم افزار SAS استفاده شد. تحلیل همبستگی بنیادی رابطه دو مجموعه متغیر را در یک گروه بررسی می‌کند.^{۲۱} قبل از تحلیل داده‌ها، پیش‌فرض‌های تحلیل واریانس چندمتغیری، بررسی و نتایج چولگی و کشیدگی متغیرها نشان داد که توزیع نمره‌های آزمون‌ها نرمال است. مجموعه متغیرهای پیش‌بین را چهار متغیر (مذهب‌گرایی، سازمان نیافتگی، ارزنده‌سازی و کامجویی) و مجموعه متغیرهای ملاک را شش متغیر (تئیدگی مرزهای بیرون از خانواده، تئیدگی مرزهای

درون خانواده، گسستگی مرزهای بیرون خانواده، گسستگی مرزهای درون خانواده، بهنجاری مرزهای بیرون خانواده و بهنجاری مرزهای درون خانواده)، تشکیل می‌دهند.

ابزار سنجش

۱. **مقیاس جهت‌گیری مذهبی:** این مقیاس را بهرامی احسان ساخته و دارای ۶۴ ماده است که آزمودنی‌ها به هریک از مواد بر اساس مقیاس لیکرتی از «هرگز» تا «کاملاً درست» پاسخ می‌دهند. این مقیاس شامل چهار خرده مقیاس می‌شود که هر یک از خرده مقیاس‌ها ابعاد متفاوتی را می‌سنجد. این چهار خرده مقیاس عبارت‌اند از: ۱. جهت‌گیری مذهبی یا مذهب‌گرایی با ۲۸ گویه؛ ۲. سازمان نیافتگی مذهبی با ۱۹ گویه؛ ۳. ارزنده‌سازی مذهبی با ۹ گویه؛ ۴. کامجویی با ۸ گویه. این مقیاس را بهرامی احسان (۱۳۸۱) در ایران هنجاریابی کرده است و ضریب پایایی این فرم بین ۰/۹۱ و ۰/۸۵ گزارش شده است. همچنین روایی محتوایی و سازه آن نیز بررسی و تأیید شده است. به منظور ارزیابی روایی محتوایی مقیاس مواد آماده شده به ۵۰ روحانی عرضه شد که آنها مقیاس را واجد روایی محتوایی مطلوب ارزیابی کردند. به منظور بررسی روایی سازه و نیز تحلیل ساختارهای عاملی آزمون، روش تحلیل عاملی با استفاده از تحلیل مؤلفه‌های اصلی و در چرخش با استفاده از روش مایل مستقیم، تحلیل تکرار شد. نتایج به دست آمده نشان داد که مقیاس از چهار عامل اشباع شده است. در پژوهشی میزان مقیاس معبد گلزاری به عنوان ملاک انتخاب و میزان همگرایی مقیاس جهت‌گیری مذهبی با آن بررسی شد. نتایج از همبستگی بسیار بالای این دو آزمون در تمام زمینه‌ها حکایت داشت.^{۲۲}

۲. **پرسشنامه مرزهای ارتباطی خانواده:** مقیاس مرزهای ارتباطی را مؤلفان پژوهش حاضر، برای سنجش سه نوع مرز ارتباطی درهم تنیده، بهنجار و گسسته در درون خانواده و سه نوع مرز ارتباطی درهم تنیده، بهنجار و گسسته خانواده با محیط بیرون تهیه کرده‌اند. در این پرسش‌نامه ۱۵ سؤال برای اندازه‌گیری مرزهای درون خانواده و ۱۵ سؤال برای اندازه‌گیری مرزهای خانواده با محیط بیرون طراحی شده است. برای اندازه‌گیری سه نوع مرز درون خانواده، ۵ سؤال به هم تنیدگی مرزهای درون خانواده، ۵ سؤال بهنجار بودن مرزهای درون خانواده و ۵ سؤال گسستگی مرزهای درون خانواده را اندازه‌گیری می‌کند. در مورد مرزهای خانواده با محیط بیرون هم به همین شیوه عمل می‌شود و برای

اندازه‌گیری هر بعد ۵ سؤال در نظر گرفته شده است. بنابراین، این آزمون ۶ بعد را می‌سنجد. در اجرای مقدماتی پرسشنامه مورد نظر همراه با پرسش‌نامه «ابزار سنجش خانواده»، روی ۴۰ نفر اجرا شد و سؤالات نامناسب حذف و متن سؤالاتی که از نظر آزمودنی‌ها مشکل داشت، اصلاح گردید. پس از حذف سؤالات نامناسب ضریب آلفای پرسشنامه با سؤالات باقی مانده محاسبه شد. این ضریب برای کل مقیاس ۰/۶۷، برای مقیاس مرزهای بیرون خانواده، مرزهای درون خانواده، مرزهای بهنجار درون خانواده، گسستگی مرزهای بیرون خانواده، گسستگی مرزهای درون خانواده، مرزهای بهنجار بیرون خانواده، به ترتیب ۰/۷۲، ۰/۵۱، ۰/۵۲، ۰/۵۶، ۰/۶۷ و ۰/۵۴ به دست آمد. همچنین ضریب همبستگی کل پرسشنامه با پرسشنامه «سنجش عملکرد خانواده» ۰/۶۸ محاسبه شد که نشان دهنده روایی همگرایی قابل قبولی است.^{۲۳}

یافته‌ها

جدول ۱- میانگین، انحراف استاندارد و ضرایب همبستگی متغیرهای پژوهش

ردیف	آماره متغیرها	میانگین	انحراف معیار	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
مؤلفه‌های جهت‌گیری مذهبی	۱. مذهب‌گرایی	۳۶/۳۰	۵/۸۵	۱									
	۲. سازمان‌نیافتگی	۶۸/۸۵	۱۱/۰۸	-۰/۳۴**	۱								
	۳. ارزش‌سازی مذهبی	۱۹/۳۴	۴/۷۸	۰/۵۱**	-۰/۲۲**	۱							
	۴. کامجویی	۲۶/۷۶	۴/۷۰	-۰/۱۲	۰/۲۲**	-۰/۱۶*	۱						
مؤلفه‌های مرزهای ارتباطی	۵. تندیگی مرزهای بیرون از خانواده	۱۲/۰۴	۲/۹۱	۰/۰۶	-۰/۲۲**	-۰/۰۶	-۰/۰۵	۱					
	۶. تندیگی مرزهای درون خانواده	۱۸/۳۴	۳/۰۶	-۰/۱۸**	۰/۰۰	۰/۱۹**	-۰/۱۱	۰/۲۴**	۱				
	۷. گسستگی مرزهای بیرون خانواده	۱۱/۶۴	۳/۷۷	۰/۰۷	-۰/۱۱	۰/۲۰**	۰/۱۹**	۰/۰۲	۰/۰۵	۱			
	۸. گسستگی مرزهای درون خانواده	۱۲/۶۹	۳/۱۷	۰/۰۹	-۰/۱۱	-۰/۱۰	-۰/۰۷	۰/۱۱	۰/۰۴	-۰/۰۸	۱		

۱	۰/۰۷	۰/۲۷**	۰/۲۲**	۰/۱۵**	۰/۰۱	۰/۰۷	۰/۰۰۰	۰/۰۵	۳/۳۴	۱۴/۴۸	۹. مرزهای بهنجار بیرون خانواده
۱	۰/۰۵	۰/۰۳	۰/۱۰	۰/۳۳**	۰/۰۰۰	۰/۱۹**	۰/۳۰**	۰/۲۰**	۲/۵۵	۱۷/۰۶	۱۰. مرزهای بهنجار درون خانواده

** $P < 0.01$

نتایج جدول شماره (۱) نشان می‌دهد که بین مذهب‌گرایی با تنیدگی مرزهای درون خانواده و مرزهای بهنجار درون خانواده، همبستگی منفی معنادار وجود دارد ($P < 0.01$). سازمان نیافتگی با تنیدگی مرزهای بیرون از خانواده، همبستگی منفی معنادار و با مرزهای بهنجار درون خانواده، همبستگی مثبت معنادار دارد ($P < 0.01$). بین ارزش‌سازی مذهبی با تنیدگی مرزهای درون خانواده و مرزهای بهنجار درون خانواده، همبستگی منفی معنادار و با گسستگی مرزهای بیرون خانواده، همبستگی مثبت معنادار وجود دارد ($P < 0.01$). بین کامجویی با گسستگی مرزهای بیرون خانواده همبستگی منفی معنادار وجود دارد ($P < 0.01$).

در جدول شماره (۲) نتایج تحلیل واریانس چندمتغیری بر روی مجموعه متغیرهای ملاک ارائه شده است. نتایج معنادار هر سه آماره نشان می‌دهد که بین مؤلفه‌های مرزهای ارتباطی خانواده با سطح احتمال ۹۹ درصد رابطه معناداری وجود دارد ($P < 0.01$). در نتیجه از تحلیل‌های چندمتغیری استفاده شد.

جدول ۲- خلاصه تحلیل واریانس چند متغیره بر روی مجموعه متغیرهای ملاک

آزمون‌های چند متغیره	مقدار آماره	F	df فرضیه	df خطا	سطح معنی داری
اثر پیلای	۰/۳۸۹	۳/۴۶	۲۴	۷۷۲	۰/۰۰۰۴
لانداى ویلکز	۰/۶۵۷	۳/۵۳	۲۴	۶۶۴	۰/۰۰۰۲
اثر هتینگ-لاولی	۰/۴۵۳	۳/۵۵	۲۴	۷۵۴	۰/۰۰۰۴

برای بررسی اینکه متغیرهای پیش‌بین به چه میزان متغیرهای ملاک را تبیین می‌کنند، از همبستگی بنیادی استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره (۳) آمده است.

جدول ۳- جدول خلاصه ابعاد همبستگی بنیادی

ابعاد	مقدار همبستگی بنیادی	واریانس مشترک	لانبدای ویلکز	F	df _۱	df _۲	سطح معناداری
۱	۰/۴۳	۰/۱۹	۰/۶۵۷	۳/۵۳	۲۴	۶۶۴/۰۴	۰/۰۰۰۳
۲	۰/۳۳	۰/۱۱	۰/۸۱۱	۲/۷۶	۱۵	۵۲۷/۰۰	۰/۰۰۰۴
۳	۰/۲۵	۰/۰۶	۰/۹۱۳	۲/۲۲	۸	۳۸۴/۰۰	۰/۱۲۵

نتایج تحلیل همبستگی بنیادی برای دانشجویان در جدول شماره (۳) نشان می‌دهد که از ۴ ریشه بنیادی، ۲ ریشه بنیادی از لحاظ آماری معنادار است. مقدار همبستگی بنیادی و درصد تبیین بین مجموعه متغیرهای ملاک و پیش‌بین برای هر دو بُعد به ترتیب ۰/۴۳ و ۰/۳۳ می‌باشد. این نتیجه نشان می‌دهد به ترتیب ۱۹ و ۱۱ درصد از واریانس متغیرهای ملاک توسط پیش‌بین تبیین می‌شود.

نتایج تحلیل همبستگی بنیادی برای ابعاد معنادار، در جدول شماره ۴ و شکل شماره (۱) ارائه شده است. ملاک ۰/۳۰ به عنوان نمره برش برای بارگذاری در نظر گرفته شد^{۲۴} و بارهای مؤلفه‌های بیش از ۰/۳۰ برای شناسایی روابط بین متغیرها بررسی شدند.

جدول ۴- نتایج بارهای بنیادی نمره‌های مؤلفه‌های جهت‌گیری مذهبی و مرزهای ارتباطی خانواده بر متغیرهای بنیادی

متغیرها	شاخص آماره		بارهای بنیادی نخست		بارهای بنیادی دوم	
	جهت‌گیری مذهبی	مرزهای ارتباطی	جهت‌گیری مذهبی	مرزهای ارتباطی	جهت‌گیری مذهبی	مرزهای ارتباطی
نیابت	مذهب‌گرایی	۰/۵۴	۰/۲۳	۰/۳۷	۰/۱۲	۰/۲۳
	سازمان نیافتگی	-۰/۹۶	-۰/۴۲	۰/۱۷	۰/۰۵	۰/۲۳
	ارزنده‌سازی مذهبی	۰/۳۹	۰/۱۷	۰/۸۶	۰/۲۸	۰/۲۳
	کامجویی	-۰/۲۳	-۰/۱۰	۰/۲۴	۰/۰۸	۰/۲۳
بهنجار	تندگی مرزهای بیرون خانواده	۰/۲۰	۰/۴۷	-۰/۱۵	-۰/۴۶	۰/۲۳
	تندگی مرزهای درون خانواده	-۰/۰۴	-۰/۱۰	-۰/۲۴	-۰/۷۲	۰/۲۳
	گسستگی مرزهای بیرون خانواده	۰/۱۳	۰/۳۱	۰/۱۰	۰/۳۰	۰/۲۳
	گسستگی مرزهای درون خانواده	۰/۱۱	۰/۲۵	-۰/۱۶	-۰/۴۸	۰/۲۳
	مرزهای بهنجار بیرون خانواده	۰/۰۲	۰/۰۴	۰/۰۷	۰/۲۱	۰/۲۳
	مرزهای بهنجار درون خانواده	-۰/۳۲	-۰/۷۵	-۰/۱۰	-۰/۳۰	۰/۲۳

بر اساس نتایج تحلیل همبستگی بنیادی در جدول شماره (۳) برای نخستین بُعد بنیادی، لامبدای ویلکز (λ) مساوی ۰/۶۵۷ و $F=۳/۵۷$ در سطح ۰/۰۱ معنادار شد. چنان که جدول شماره (۴) نشان می‌دهد، در الگوی همبستگی به دست آمده در این مرحله از تحلیل برای تغییرات پیش‌بین از طریق بارهای بنیادی مثبت، مذهب‌گرایی (۲۹٪ واریانس)، ارزنده‌سازی مذهبی (۱۵٪ واریانس) و بارهای بنیادی منفی سازمان نیافتگی (۹۲٪ واریانس) و برای تغییرات ملاک به واسطه ضرایب مثبت، تندگی بیرون خانواده (۲۲٪ واریانس)، گسستگی مرزهای بیرون خانواده (۹٪ واریانس) و بارهای بنیادی منفی، بهنجاری بیرون خانواده (۵۸٪ واریانس) مشخص گردید. علاوه بر آن با

توجه به جدول شماره (۴)، سازمان نیافتگی (۰/۹۶-) از متغیرهای پیش‌بین و بهنجاری مرزهای درون خانواده (۰/۷۵-) از متغیرهای ملاک بیشترین نقش را در ایجاد نخستین همبستگی بنیادی داشته است.

وقتی که مذهب‌گرایی همراه با ارزنده‌سازی مذهبی، به طور کامل از سازمان نیافتگی جدا می‌شود، رابطه قوی منفی با بهنجاری مرزهای درون خانواده پدید می‌آید. متغیر مرزهای ارتباطی حاصل ترکیب خطی مرزهای بهنجار درون خانواده به صورت منفی است. متغیر مذهب‌گرایی نیز حاصل ترکیب خطی ارزنده‌سازی مذهبی و مذهب‌گرایی به صورت مثبت و سازمان نیافتگی به صورت منفی است.

بر اساس نتایج تحلیل همبستگی بنیادی در جدول شماره (۳) برای دومین بُعد بنیادی، لامبدای ویلکز (λ) مساوی ۰/۸۱۱ و $F = ۲/۷۶$ در سطح ۰/۰۱ معنادار شد. از این نظر دومین همبستگی بنیادی روی تغییرات پیش‌بین از طریق بارهای بنیادی مثبت مذهب‌گرایی (۱۳٪ واریانس)، ارزنده‌سازی مذهبی (۷۳٪ واریانس) از یک طرف و برای تغییرات ملاک، ضرایب مثبت در گسستگی مرزهای بیرون خانواده (۲٪ واریانس) و ضرایب منفی برای تنیدگی مرزهای بیرون و درون خانواده (۲۱ و ۵۱٪ واریانس)، گسستگی مرزهای درون خانواده (۲۳٪ واریانس) و بهنجاری مرزهای درون خانواده (۹٪ واریانس) از طرف دیگر مشخص گردید. علاوه بر آن با توجه به جدول شماره (۴)، ارزنده‌سازی (۰/۸۶) از متغیرهای پیش‌بین و تنیدگی مرزهای درون خانواده (۰/۷۲-) از متغیرهای ملاک بیشترین نقش را در ایجاد دومین همبستگی بنیادی داشته است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه ابعاد جهت‌گیری مذهبی با مرزهای ارتباطی خانواده انجام شد. نتایج اولین همبستگی بنیادی نشان داد که رابطه معناداری بین مجموعه متغیرهای پیش‌بین (مذهب‌گرایی، سازمان نیافتگی، ارزنده‌سازی و کامجویی) و مجموعه متغیرهای ملاک (تنیدگی مرزهای بیرون از خانواده، تنیدگی مرزهای درون خانواده، گسستگی مرزهای بیرون خانواده، گسستگی مرزهای درون خانواده، بهنجاری مرزهای بیرون خانواده و بهنجاری مرزهای درون خانواده)، وجود دارد و ۱۹ درصد از واریانس متغیرهای ملاک با متغیرهای پیش‌بین، تبیین می‌شود. به نظر می‌رسد که ترکیبی از

مذهب‌گرایی و ارزش‌سازی مذهبی بالا و سازمان نیافتگی پایین، سبب افزایش تنیدگی مرزهای بیرون خانواده و ضعیف شدن مرزهای بهنجار درون خانواده گردد. از آنجا که پژوهشی مشابه با این نتیجه یافت نشد، امکان مقایسه فراهم نگردید، ولی در تبیین این یافته می‌توان گفت که هر اندازه افراد و خانواده‌ها در برقراری رابطه عمیق و قلبی با خدا و رابطه با مردم، بر اساس آموزه‌های دینی و عاقبت‌گرایی و توجه به آخرت عمل نمایند و ارزیابی مثبت و همراه با قید و بندهای جدی در مناسک مذهبی و ارزیابی‌های انعطاف‌ناپذیر از مذهب و رفتارهای مذهبی داشته باشند و در کل به خدا و باورهای مذهبی معتقد و پایبندی زیادی داشته باشند، دارای مرزهای به هم تنیده با محیط بیرون هستند؛ یعنی آنها با اطرافیان رابطه بیشتر و شدیدتری دارند و اطرافیان حق مداخله در امور خانواده را دارند و همچنین اطرافیان از آنها حمایت عاطفی و در مسائل آنها مداخله می‌کنند و همچنین اطرافیان از مسائل خصوصی خانواده اطلاع دارند. به صورت طبیعی، تشدید تنیدگی مرز خانواده با اطرافیان باعث تضعیف مرزهای بهنجار درون خانواده می‌شود؛ به عبارتی این افراد بیشتر به جای اینکه با اعضای خانواده رابطه برقرار سازند و در درون خانواده برای مسائل شخصی و خانوادگی ارزش قائل شوند و این مسائل را جزو مسائل خصوصی و رازهای خانواده بدانند، بیشتر با اطرافیان وارد رابطه می‌شوند و اطرافیان هستند که در کارهای آنها مداخله و خودشان را درگیر مسائل خصوصی خانواده می‌نمایند.

نتایج دومین همبستگی بنیادی نشان داد که رابطه معناداری بین مجموعه متغیرهای پیش‌بین و مجموعه متغیرهای ملاک وجود دارد و ۱۱ درصد از واریانس متغیرهای ملاک توسط متغیرهای پیش‌بین، تبیین می‌شود. به نظر می‌رسد که ترکیبی از مذهب‌گرایی و ارزش‌سازی مذهبی بالا، سبب کاهش تنیدگی مرزهای بیرون و درون خانواده، کاهش گسستگی مرزهای درون خانواده، ضعیف شدن مرزهای بهنجار درون خانواده و افزایش گسستگی مرزهای بیرون خانواده گردد. از آنجا که پژوهشی مشابه با این نتیجه یافت نشد، امکان مقایسه فراهم نشد، ولی در تبیین احتمالی این یافته می‌توان گفت که هر اندازه افراد و خانواده‌ها در برقراری رابطه عمیق و قلبی با خدا و رابطه با مردم، بر اساس آموزه‌های دینی و عاقبت‌گرایی و توجه به آخرت عمل کنند و ارزیابی مثبت، همراه با قیدهای جدی در مناسک مذهبی داشته باشند، ارتباط شدید آنها با خانواده و اطرافیان،

حمایت عاطفی آنها از طرف خانواده و اطرافیان، و مداخله دیگران در امور شخصی آنها کمتر می‌شود و بنابراین آنها می‌کوشند مستقل و جدا از اطرافیان عمل کنند و اطرافیان حق مداخله در امور خانواده را ندارند و خود اعضای خانواده‌اند که برای خانواده تصمیم می‌گیرند و مسائل درون خانواده مربوط به خانواده است و اطرافیان هم از این مسائل باخبر نمی‌شوند چون این مسائل محرمانه و خصوصی برای اعضای خانواده تلقی می‌شود. هرچند آنها روابط گرم و نزدیکی با اعضای خانواده ندارند، چندان هم ارتباطشان را با خانواده قطع نمی‌کنند و روابط چندان خشک و سردی با خانواده ندارند. در نتیجه آنها روابط بهنجاری با خانواده ندارند؛ روابطی که در آن هریک از اعضا در عین وحدت با خانواده، حس استقلال و فردیت داشته باشد و اعضای خانواده در حین بروز مشکل به هم کنند و همچنین هر فردی برای خود رازها و مسائل خصوصی داشته باشد.

بر اساس یافته‌های به دست آمده از پژوهش حاضر، می‌توان به دو دسته پیامد نظری و عملی اشاره کرد. در سطح نظری، بررسی ارتباط ابعاد جهت‌گیری مذهبی و مرزهای ارتباطی خانواده هنوز مورد توجه پژوهشگران داخلی قرار نگرفته است، لذا انجام این پژوهش می‌تواند به عنوان شروع، توجه پژوهشگران داخلی را به این متغیرها جلب کند. در سطح عملی، می‌توان به تقویت ابعادی از جهت‌گیری مذهبی در خانواده‌ها پرداخت که باعث کاهش گسستگی و به هم تنیدگی مرزهای خانواده می‌شود. به عبارت دیگر خانواده درمانگران، باید در تقویت ابعاد مذهب‌گرایی و ارزنده‌سازی مذهبی در خانواده‌ها بکوشند تا بدین وسیله مرزهای به هم تنیده و از هم گسسته اصلاح گردد. همچنین می‌توان با تقویت این ابعاد از به وجود آمدن و تشدید مشکلات مرزی در خانواده‌ها پیشگیری نمود. همچنین با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر به خانواده درمانگران توصیه می‌شود که در خانواده به سلسله مراتب موجود در خانواده، اتحادها، قدرت و همچنین خرده‌نظام‌ها برای کمک به برقراری تعادل در خانواده توجه نمایند. درمانگران می‌توانند با افزایش آموزه‌های مذهبی به والدین، به بهبود مرزهای بهم تنیده یا گسسته کمک کنند. والدین نیز می‌توانند آموزه‌های مذهبی را به فرزندانشان بیاموزند تا از این طریق مرزهای سالم تر و کارآمدتر و در نتیجه خانواده و محیط سالم‌تری داشته باشند.

پژوهش حاضر تنها به بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی و مرزهای ارتباطی خانواده پرداخته است. بنابراین نتایج فقط در جهت شناسایی تأثیر این دو متغیر حائز اهمیت‌اند. پژوهش حاضر محدودیت‌هایی نیز دارد؛ با توجه به اینکه گروه نمونه را خانواده‌های شهرستان تشکیل می‌دهند، تعمیم نتایج به تمام فرهنگ‌ها باید با احتیاط صورت بگیرد؛ لذا برای موضع‌گیری قاطع‌تر در مورد رابطه بین ابعاد جهت‌گیری مذهبی و مرزهای ارتباطی خانواده در جامعه ایرانی، اجرای پژوهش‌های بیشتر در نمونه‌های متنوع‌تر ضروری به نظر می‌رسد. همچنین بررسی مرزهای ارتباطی خانواده با دیگر سازه‌های مرتبط با آن نظیر عملکرد خانواده، کیفیت و رضایت از زندگی، تعارض زناشویی و... پیشنهاد می‌گردد.

پی‌نوشت‌ها

۱. ایرونه گلدنبرگ و هربرت گلدنبرگ، *خانواده درمانی*، ترجمه حمیدرضا حسین شاهی براواتی و همکاران، ص ۱۴۱-۱۴۳.
۲. سالوادور مینوچین، *خانواده و خانواده درمانی*، ترجمه باقر ثنائی، ص ۲۴۱-۲۴۳.
۳. سالوادور مینوچین؛ فیشمن، *فنون خانواده درمانی*، ترجمه فرشاد بهاری، ص ۳۱-۵۱.
۴. سالوادور مینوچین، *خانواده و خانواده درمانی*، ص ۲۴۱-۲۴۳.
۵. تبریزی و همکاران، *فرهنگ توصیفی خانواده و خانواده درمانی*، ص ۳۹.
۶. ایرونه گلدنبرگ و هربرت گلدنبرگ، همان.
۷. جیمز پروچاسکا و همکاران، *نظریه‌های روان درمانی*، ترجمه سیدمحمدی، ص ۴۵۲-۴۶۲.
۸. سالوادور مینوچین، همان.
۹. مایکل نیکولز و ریچارد نیکولز، *خانواده درمانی*، ترجمه محسن دهقانی و همکاران، ص ۲۴۲-۲۴.
۱۰. ایرونه گلدنبرگ و هربرت گلدنبرگ، همان.
۱۱. اشرف‌السادات موسوی، *خانواده درمانی کاربردی با رویکرد سیستمی*، ص ۱۰۱-۱۳۱.
۱۲. مایکل نیکولز و ریچارد نیکولز، همان.
۱۳. Walsh, F, *Spirituality in Family Therapy*, p. ۵-۲۰.
۱۴. احسان بهرامی و همکاران، «ابعاد رابطه میان جهت‌گیری مذهبی و سلامت روانی و ارزیابی مقیاس جهت‌گیری مذهبی»، *روانشناسی و علوم تربیتی*، سال ۳۴، شماره ۲، ص ۴۱-۶۳.
۱۵. Walsh, F, *Spirituality in Family Therapy*, p. ۵-۲۰.
۱۶. Bjarnason T, "Parents, Religion, and Perceived Social Coherence: A Dorkheimian Framework of Adolescent Anomie", *Journal for the Scientific Study of Religion*. V.۳۷, N۴, p. ۷۴۲-۷۵۴.
۱۷. Walsh, F, *Spirituality in Family Therapy*, p. ۵-۲۰.
۱۸. Smith, C.Kim.P, *Family Religious Involvement and the Quality of Family Relationships for Early Adolescents*. Chapel Hill, NC: National Study of Youth and Religion. P. ۵-۷.
۱۹. Myers S, "Religious Homogamy and Marital Quality: Historical and Generational Patterns", *Journal of Marriage and Family*, V۶۸, Issue۲, p. ۲۹۲-۳۰۴.
۲۰. Walsh, F, *Spirituality in Family Therapy*, p. ۵-۲۰.
۲۱. هومن، *تحلیل داده‌های چندمتغیری در پژوهش رفتاری*، ص ۲۶۵-۲۴۵.
۲۲. هادی بهرامی احسان، سحر طهبازحسین‌زاده، «مقایسه آزاردیدگی، سلامت روانی، و جهت‌گیری مذهبی در دختران فراری و عادی شهر تهران»، *روانشناسی و علوم تربیتی*، ش ۳۷ (۱)، ص ۱۴۳-۱۵۷.

-
۲۳. احمدرضا کیانی، «بررسی رابطه ابعاد جهت‌گیری مذهبی و مرزهای ارتباطی خانواده‌های شهرستان نکا»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره*، دانشگاه علامه طباطبائی، ص ۶۶-۷۳.
۲۴. اصغر شیرعلی‌پور، «نقش ذهنیت فلسفی، خلاقیت، خودپنداره و خودکارآمدی ریاضی بر پیشرفت ریاضی در دانش‌آموزان شهرستان مرند»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه تربیت معلم تهران، ص ۱۲۷-۱۳۱.

منابع

- بهرامی احسان، هادی، «رابطه بین جهت‌گیری مذهبی، اضطراب، و حرمت خود»، *روانشناسی*، سال ششم، ش ۴، ۱۳۸۱.
- بهرامی احسان، هادی؛ تاشک، آناهیتا، «ابعاد رابطه میان جهت‌گیری مذهبی و سلامت روانی و ارزیابی مقیاس جهت‌گیری مذهبی»، *روانشناسی و علوم تربیتی*، سال ۳۴، ش ۲، ۱۳۸۳.
- بهرامی، احسان هادی، طهبازحسین‌زاده سحر، «مقایسه آزاردیدگی، سلامت روانی، و جهت‌گیری مذهبی در دختران فراری و عادی شهر تهران»، *روانشناسی و علوم تربیتی*، ش ۳۷ (۱)، ۱۳۸۶.
- پروچاسکا، جیمز، آ و نورکراس، جان، سی، *نظریه‌های روان‌درمانی*، ترجمه سید محمدی، تهران، رشد، ۱۳۸۷.
- تبریزی، مصطفی و همکاران، *فرهنگ توصیفی خانواده و خانواده درمانی*، تهران، فراروان، ۱۳۸۵.
- شیرعلی‌پور، اصغر، «نقش ذهنیت فلسفی، خلاقیت، خودپنداره و خودکارآمدی ریاضی بر پیشرفت ریاضی در دانش‌آموزان شهرستان مرند»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه تربیت معلم تهران، ۱۳۸۸.
- کیانی، احمدرضا، «بررسی رابطه ابعاد جهت‌گیری مذهبی و مرزهای ارتباطی خانواده‌های شهرستان نکا»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره*، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۹.
- گلدنبرگ، ایرونه و گلدنبرگ، هربرت، *خانواده درمانی*، ترجمه حمیدرضا حسین شاه‌پراواتی و همکاران، تهران، روان، ۱۳۸۵.
- موسوی، اشرف السادات، *خانواده درمانی کاربردی با رویکرد سیستمی*، تهران، الزهراء، ۱۳۸۲.
- مینوچین، سالوادر، *خانواده و خانواده درمانی*، ترجمه ثنائی، باقر، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۶.
- مینوچین، سالوادر، فیشمن، *فنون خانواده درمانی*، ترجمه بهاری، فرشاد، سیا، فرح، تهران، رشد، ۱۳۸۱.
- نیکولز، مایکل و نیکولز، ریچارد، *خانواده درمانی*، ترجمه دهقانی، محسن و همکاران، تهران، دانژه، ۱۳۸۷.
- هومن، حیدرعلی، *تحلیل داده‌های چندمتغیری در پژوهش رفتاری*، تهران، پیک فرهنگ، ۱۳۸۴.
- Walsh, F, *Spirituality in Family Therapy*, Guilford Press, ۲۰۰۹.
- Ellison. C. G, *Contemporary African American religion. what have we learned from NSBA? Department of Sociology ۳۳۶ Burdine Hall*, University of Texas at Austin Texas, ۱۹۹۱.
- Smith, C.Kim.P, Family Religious Involvement and the Quality of Family, Relationships for Early Adolescents. Chapel Hill, NC: National Study of Youth and Religion, ۲۰۰۳.
- Myers S, Religious Homogamy and Marital Quality: Historical and Generational Patterns Journal of Marriage and Family, Volume ۶۸, ۲۰۰۶.
- Irvine, M. M. C, The Relationship Between Religiosity and The Family Dynamics of The Circumplex Model of Marital and Family System, California school of professional psychology, Aliant international university, ۲۰۰۸.
- Bjarnason T, Parents, "Religion, and Perceived Social Coherence: A Dorkheimian Framework of Adolescent Anomie", *Journal for the Scientific Study of Religion*, V.۳۷, ۱۹۹۸.